KORNÉLIA PAPP, **Tradition, common law and custom in the naming practices of Iceland**

This paper describes the triplicity of tradition, common law and custom as they are uniquely combined in the naming practices of Iceland. Present-day family names and first names have been determined by the naming practices of the Norwegians who settled on the island in the 9th century. Today these traditions are protected by the established laws requiring all names to fit in with the grammatical and orthographical rules of Icelandic (Althingi, 1996). The author illustrates the wide range of possible choices using a few examples. After analysing the changes of customs, the author describes today's naming practices in the country.

RÉGI HELYNEVEINK NÉVADÓINAK KÉRDÉSÉHEZ[1]

1. A magyar történeti helynévkutatás helyzetéről, eredményeiről szólva BENKŐ LORÁND az elmúlt években több munkájában is visszatérően azt állapította meg, hogy helyneveink nyelvészeti szempontú feldolgozása messze el van maradva a régi helynévanyag történettudományi hasznosítása mögött, ezért joggal sürgetette az ilyen irányú kutatások fellendítését (l. pl. 2002: 9).

Ezzel látszólag szemben álló véleményként a magyar helynévkutatás elmúlt csaknem fél évszázados történetét áttekintő munkámban (HOFFMANN 2003) én magam úgy vélekedtem, hogy e tudományszak – különösen pedig a történeti kutatásokkal foglalkozó ága – az utóbbi másfél évtizedben olyan kiemelkedő eredményeket ért el, hogy ezek alapján akár úgy is fogalmazhatnánk: a jelzett időben éppen hogy fénykorát élte. Véleményemet arra alapoztam, hogy a kérdéses időszakot e tudományterületen olyan kiemelkedő tudósi teljesítmények fémjelzik, mint Kiss Lajosé, Györffy Györgyé, Kristó Gyuláé, Mező Andrásé, a fent idézett Benkő Lorándé és másoké.

BENKŐ véleménye azonban arra vonatkozik elsősorban – és ezt a kérdés megítélésében figyelembe kell vennünk –, hogy értékelése szerint a korszerű nyelvészeti ismeretek és eredmények nem támogatják eléggé hatékonyan a magyarság történetével foglalkozó más tudományok, főleg a történettudomány kutatásait. S ez a hiány – figyelmeztet BENKŐ – súlyos következményekkel járhat, mivel névtani, nyelvészeti szempontból kellően alá nem támasztható vizsgálatok ingatag, sőt gyakran téves koncepciók kialakításához vezethetnek.

BENKŐ LORÁND felvetését az érintett tudományterületek közötti kommunikációs hiányosságnak is tekinthetnénk akár, ám a probléma nem szűkíthető le csupán arra, hogy a névkutatás nyelvészeti eredményei nem jutnak el megfelelően a történettudósokhoz. Ennél azért többről is szó van: kétségtelen, hogy a nyelvészeti részletkutatásokban felhalmozódó eredmények többnyire nem állnak össze nagyobb szintézisekké, ami nemcsak a szélesebb körű felhasználásoknak állja el az útját, hanem a szisztematikus feldolgozások nagyobb bizonyosságát sem adja meg e téren a kutatási teljesítményeknek.

[1] Készült az OTKA T 034216 számú pályázatának támogatásával.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.16

Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy az ismeretek töredezettsége – amely olykor akár ellentmondásokat, egymást kizáró véleményeket is takarhat – a nevekre vonatkozó nyelvészeti kutatásoknak gyakran éppen az alapkérdéseit érinti.

Ezek közé tartozik az előadásom címében megjelölt téma is: régi helyneveink névadóinak kérdése, azaz másként megfogalmazva: kiknek a nyelvéhez, nyelvhasználatához köthetők a Kárpát-medence Árpád-korból fennmaradt helynevei? Hogy ez a kérdés a nyelvtörténész számára nem lehet érdektelen probléma, magától értődik. De nem az a történésznek sem, aki a régi helynevek nyelvi jellege alapján – más, közvetlenebb források híján – az egykori etnikai állapot rekonstruálását próbálja megkísérelni. Az így kapott eredmények azonban természetszerűen nagymértékben attól függnek, hogy a következtetéseket mennyire megbízható nyelvészeti ismeretekre és milyen kutatási módszerekre alapozzuk.

2. Az Árpád-kori helyneveket az írott kútfők két fontos típusa hozza elénk: az elbeszélő források (geszták, krónikák) és az oklevelek között a hasonlóságok ellenére is számos különbség mutatkozik, amely a névanyag értékelésében is figyelembe veendő. A továbbiakban elsősorban a diplomák helyneveiről kívánok szólni.

Ha az oklevelekben található, helyet jelölő kifejezéseknek a nyelvhasználati vonatkozásait – nevezzük úgy: névszociológiai helyzetét – kívánjuk értékelni, akkor elsőként azt kell figyelembe vennünk, hogy az oklevél nyelvi anyaga magán őrizheti a diplomát kiállító hivatalos személyeknek a nyelvi hatását is. E problémakör részletes taglalását itt nem tartom feladatomnak, mivel néhány fontos kérdését a közelmúltban tekintettem át (HOFFMANN 2004).

Annyit azért megemlítendőnek tartok, hogy ha a továbbiakhoz kiindulópontként el is fogadjuk azt a ma általánosnak tekinthető felfogást, mely szerint az oklevelek – rendeltetésükből adódóan – a bennük lévő helyneveket olyan formában adják meg, ahogyan azok a kérdéses területen használatosak, akkor is ki kell egészítenünk ezt a megállapítást azzal, hogy az oklevelek nem kis számban tartalmaznak olyan nyelvi elemeket is, amelyek leginkább az oklevélszerző nyelvi lenyomataként értékelhetők. Az oklevelek névszociológiai vizsgálata során ezeket tehát el kell választanunk a többi szórványtól. Ennek az elvnek az érvényesítéséről még akkor sem mondhatunk le, ha jól tudjuk, hogy ez a szétválogatás nagyon sok esetben megvalósíthatatlan, mivel az egyes elemek megítélését illetően kizárólagos kritériumokkal nem rendelkezünk.

3. A nevek nyelvi jellegének a feltárásában hagyományosan központi szerep illeti meg az etimologizálást, vagyis a névfejtést. Ez az eljárás annak a nyelvi-névadási helyzetnek a rekonstruálásaként is felfogható, amelyben a helynév elnyeri funkcióját. Egy ilyen szituáció elvileg szinte minden földrajzi név esetében megragadható, ugyanis csaknem minden tulajdonnév valamilyen névadási aktus révén válik névvé. Amennyiben tehát a helynévfejtés a névadási helyzet megragadására törekszik, abban nyelvi-nyelvészeti szempontok érvényesítése mellett földrajzi, társadalomtörténeti, szociális, kulturális, lélektani stb. mozzanatok figyelembevételére is szükség van, még akkor is, ha biztosan tudjuk, hogy a névadási helyzet minden összefüggése teljes mélységében soha nem ismerhető meg.

Az etimológia által feltárt néveredetnek a magyar névkutatásban hagyományosan nagy jelentősége van, hiszen történészek és gyakran nyelvészek is leginkább éppen ennek alapján próbálták meghatározni a Kárpát-medence népességének etnikai összetételét, különösképpen a magyarság itteni megjelenésének folyamatát. Ennek az eljárásnak a legnagyobb nehézsége az, hogy a név első oklevélbeli rögzítése független a névadás korától, azaz a név keletkezése és első lejegyzése között akár igen tekintélyes idő is eltelhetett. Ebben a helyzetben értékelődött fel a helynevek ún. kormeghatározó értéke, az a nyelvészeti jellegű ismeretanyag, mely szerint bizonyos típusú helynevek létrejötte meghatározott korhoz köthető. E kronológia merev határokkal való értelmezését azonban ma már egyre kevésbé fogadja el a tudományosság, így az erre alapozott etnikai következtetések is mind jobban a talajukat veszítik.

Még bonyolultabb a helyzet, ha különböző nyelvekhez (és így etnikumokhoz) tartozó, azaz ezekre visszavezethető neveket kívánunk népességazonosításra felhasználni. Ezt az eljárást átfogó igénnyel legutóbb KRISTÓ GYULA alkalmazta arra, hogy Magyarország Szent István korabeli népességének összetételét meghatározza (2000). KRISTÓ módszere az volt, hogy igen szigorú kritériumok által kijelölt helynévanyagot vizsgált meg az etimológiai eredet szempontjából, s a különböző forráscsoportokban megmutatkozó nyelvi eredetbeli viszonyoknak etnikai arányokat feleltetett meg. Bár a módszer elnagyoltságára maga KRISTÓ is felhívta a figyelmet, én eljárásában a fő veszélyt leginkább abban látom, hogy a szerző nem vette figyelembe a vizsgálatban azt a fontos kronológiai körülményt, hogy a dokumentumok korára vonatkozóan semmiképpen sem adhat felvilágosítást a névadás adott esetben jóval korábbi helyzete és állapota.

Ezzel kapcsolatban határozottan le kell szögezni, hogy az oklevelek helynévadatai elsősorban a korabeli névhasználók nyelviségének jellemzésére alkalmasak, és csak nagyon távolról, sokszoros áttétellel következtethetünk belőlük a nevek keletkezésének körülményeire, korára, névadóinak kilétére, nyelvi-etnikai hátterére stb. S hogy e különbség nyelvi szempontból egyáltalán nem jelentéktelen, azt a Tihanyi alapítólevélből vett (és KRISTÓ által is vizsgálatba vont) alábbi példákkal szemléltethetjük. Ha szlávok adták is valamikor a *Castelic* nevet, 1055-ben magyar ajkakon is éppúgy élhetett, mint szlávon; a *Bolatin* ~ *Balatin* (leginkább *Bȧlȧtin* ~ *Bȧlȧtin* formában) viszont csakis magyar nyelvi elem lehet, mert szláv népek nyelvén *Blatin*-nak hangzott volna: azaz az oklevélbeli forma nem szláv, hanem éppen hogy magyar nyelvű névhasználó(k)ra utal. A monostort és települést jelölő *Tihany* nevet pedig szláv anyanyelvűek legfeljebb abban az esetben használhatták, ha a biztosan a magyarban keletkezett puszta személynévi eredetű helynév átkerült a szláv nyelvekbe is (ami természetesen elképzelhető).

Az oklevelek névadatai tehát a helynévhasználók nyelvi hovatartozásáról elsősorban a diplomák keletkezésének korára érvényes felvilágosítást adnak. Mivel azonban a több nép által lakott többnyelvű területeken a nevek jó része – eredetétől függetlenül – az egyes nyelvekben semmiféle eltérést nem mutat, és elkülönítő nyelvi kritérium csak a helynevek egy részében mutatkozik meg, mindez jelentősen korlátozza a szórványok ilyen jellegű felhasználhatóságát.

4. A helynévadás alapvető körülményeivel kapcsolatban a magyar névkutatásban napjainkban jórészt több évtizeddel ezelőtt vallott felfogások vannak használatban. A

kutatók többsége ma is úgy véli, hogy a névadás alapoka az, hogy az ember tájékozódni kíván a tájban, s a számára fontos helyeknek ezért ad nevet. Ezzel szemben a nemzetközi szakirodalom felfogása szerint a névadás végső oka az ember kommunikációs szükséglete, és a mindenkori névszükséglet az adott helyzetben felmerülő kommunikációs igényeknek a függvénye (l. pl. KIVINIEMI 1978: 73, 77).

Korábban általános volt az a gyakran ma is felmerülő vélemény, hogy a helynevek keletkezése hosszú folyamat, s amíg a közszói kifejezésekből tulajdonnevek alakulnak ki, az akár évszázadokig is eltarthat. BENKŐ LORÁND azonban arra hívta fel a figyelmet újabb kori viszonyokon alapuló hazai és nemzetközi vizsgálatokra hivatkozva, hogy „egy, számára addig ismeretlen tájra kerülő népnek, népcsoportnak akár különböző földrajzi, gazdasági, társadalmi viszonyok mellett sem kell néhány évtizednél hosszabb idő ahhoz, hogy táji környezetét helynevekkel benépesítse" (1998: 113).

A névadás szociológiai hátteréről ma is az az általános vélemény, hogy a nevek létrehozása a régiségben szinte kizárólag népi nyelvi jellegű, kollektív tevékenységként képzelhető el. Noha e felfogás egyes részleteivel egyetérthetünk, rá kell mutatni arra is, hogy e vélemény arra az elképzelésre megy vissza, amely szerint a helynevek mintegy véletlenszerűen, számos egyedi közszói megnevezésből választódnak ki, és válnak lassan-lassan tulajdonnévvé. Ezzel szemben a mai névelméleti felfogás azt vallja, hogy a neveket a névadás aktusa teszi névvé (l. pl. HAJDÚ 2003: 56–8). Ez a szemlélet, amely tehát a névadást egyfajta aktusnak tekinti, a közösséggel szemben az egyént hozza kapcsolatba a névalkotással, és egyben a tudatosságot helyezi az ösztönösség elé.

A helynevek szemantikai-tárgyi hátterének a magyarázatában korábban leginkább azt vették figyelembe, hogy a helyet a szóba jöhető számos jegy közül többnyire a legjellemzőbb tulajdonságáról nevezik el. A mai névelméleti felfogások azonban kiemelik, hogy ez nem mindig így van, a név egyedítő funkciójából adódóan ugyanis gyakran éppen valamely olyan jellegzetesség szolgál a névadás alapjául, amely a névadó szempontjából a helyet leginkább elkülöníti más, hasonló helyektől.

A névadás itt bemutatott tényezőit tovább lehetne részletezni, ám talán ennyi is elég ahhoz, hogy a helynévadás bonyolult, sokrétű jellegét érzékeltessük. A fentiekből kézenfekvően adódik az a tanulság, hogy a nevekből nem lehet olyan közvetlenül következtetni sem a tájra, sem a társadalomra, gazdaságra, etnikumra, mint ahogyan ezt korábban sokan tették. Másrészt pedig azt is meg kell állapítani, hogy a névadási helyzeteket nem szabad egynemű jelenségként felfogni, hiszen ezek a kommunikációs szükségletek sokszínűségéből adódóan névszociológiai tekintetben nagyon sokfélék lehetnek.

5. A hagyományos felfogás a névadói, névhasználói helyzetet leginkább olyan szituációként értelmezte, amelyben az egyes nevekhez a tágabb környezet lakossága kötődik. Jellegzetesen mutatja ezt a véleményt KNIEZSA ISTVÁN megfogalmazása, aki szerint a földrajzi neveket „az egész vidék ismeri, használja és hagyományozza az utókorra, tehát a helynévből elsősorban a k ö r n y é k lakosságának népi viszonyaira lehet következtetni" (1938: 405). Ez a szemlélet azonban nem alkalmazható minden névadói-névhasználói szituációra.

Névszociológiai szempontból első renden feltétlenül el kell választani a természeti nevek körében megmutatkozó névadási helyzeteket az ember alkotta helyek és objektumok megnevezési szituációitól. Ez az elvi különbségtétel ugyan régóta jelen van a névkutatásban, mivel a két névtípus eltéréseit már jó fél évszázaddal ezelőtt is hangsúlyozták az ún. névélettani irányzat képviselői, ám a két típus között viszonylag kevés nyelvi, rendszertani jegyben is megmutatkozó differenciát mutattak ki a kutatók, másrészt pedig – s számunkra itt ez a fontosabb – a történeti névtani vizsgálatokban szinte egyáltalán nem érvényesült ez a szemlélet.

A továbbiakban először a természeti nevek névszociológiai helyzetének jellemzőit tekintem át. E csoportban a régiségben jóval nagyobb az átvett nevek aránya, mint a műveltségi nevek körében, ami önmagában is azt mutatja, hogy itt a tudatos névadásnak közel sincs olyan fontos szerepe, mint a másik névtípusban: a névhasználó közösség a kommunikációs szükségleteit egyszerű név-használatbavétel útján is ki tudja elégíteni. Ugyanez a körülmény mutatkozik meg a helynevek ún. hasadás útján történő létrejöttében is, amelynek során köszzói kifejezések nyernek új, tulajdonnévi jelentést: az *Ér, Séd*-féle nevek nem ritkák a természeti nevek körében, ám a műveltségi nevek között a *Lak* típusúak kivételesnek számítanak. A névadói tudatosság és szándékosság jóval gyengébb jelenlétét mutatja az is, hogy például vizek, hegyek elnevezési aktusáról vagy erre utaló körülményről alig szólnak a források.

A természeti nevek körében – főleg a történeti névanyagban – sokkal ritkábban jelenik meg a többnevűség, mint a műveltségi nevek között. Ez jórészt azzal magyarázható, hogy maga a kommunikációs helyzet nem igényli újabb névváltozatok megjelenését, de más (például társadalmi, lélektani stb.) okok sem nagyon idézik ezt elő. E körben ritkák a szemantikai típusváltások, az itt megfigyelhető változások többnyire döntően nyelvi indítékúak, ezért aztán e névfajták névegyedei az ómagyar kori nyelv számos olyan jellegzetességére is rávilágítanak, amelyre a településnevek – másfajta névszociológiai helyzetük miatt – nem utalnak.

A helynevek – különösen a természeti nevek – nagyon hosszú időn át csupán szóbeli hagyományként léteztek, írásbeli rögzítésük nem a kodifikálás céljával történt. Ilyen körülmények között a nevek megőrződése leginkább két tényezőtől függ: egyrészt attól, hogy a névre a kommunikációban folyamatosan szükség van-e, másrészt pedig attól, hogy a hagyományozók lánca nem szakad-e meg. Ez utóbbi feltétel érvényesülését nyilvánvalóan nagyban befolyásolja, hogy mennyire széles a névhasználók köre. Kétségtelen például, hogy a nagyobb folyók, hegyek nevét éppen a széles névhasználói kör legalább valamely részének folytonossága tarthatta fenn. A természeti nevek többsége azonban a régiségben is csak egy-egy kisebb névhasználó közösségen belül funkcionálhatott, amelynek névismerete alig haladhatta meg egy-egy település határát. Erre szintén a víznevek köréből jó példaként szolgálnak a kisebb folyóvizeknek az ún. szakasznevei, amelyek gyakran településenként változnak, jelezve az egyes névadói közösségek viszonylagos zártságát és elkülönültségét.

E mikrotoponimáknak az erős lokális kötöttsége nyelvi-nyelvtörténeti szempontból azzal az előnnyel jár, hogy az ilyen nevek biztosan kapcsolhatók egy-egy kisebb közösség által lakott, ismert területhez, így ezek a nyelvi elemek a nyelvjárástörténetnek minden más korai emléknél értékesebb forrását jelentik. Ám ebből az is adódik, hogy etnikai következtetésekre is legfeljebb csak ilyen hatókörrel érvényesek, a tágabb környezet népességi viszonyaira azonban semmiképpen nem vethetnek fényt.

6. A településnevek létrejöttének névszociológiai helyzete jelentősen különbözik a természeti nevek keletkezési körülményeitől. A település maga ugyanis az ember alkotása, s egyben annak a kifejezője is, hogy az ember birtokba vett valamely területet. A település léte tehát természetszerűen valamilyen emberi cselekvést feltételez, s a névadás ennek az alkotási folyamatnak a részeként értékelhető. Mindebből az is következik, hogy a településnév-adásban sokkal erősebben megjelenik a szándékosság és a tudatosság, jobban kifejeződnek az egyéni érdekek, és ezáltal a névadási helyzetnek esetleg akár több konkrét részlete (például a névadó személye) is megragadható.

A szakirodalom többnyire nem tesz különbséget a névadási (névszociológiai) helyzet tekintetében a régi helynévanyag helynévfajtái között: a természeti neveket és a településneveket e szempontból azonosnak vagy legalábbis jórészt hasonlónak láttatja. Pedig a források több olyan információt is tartalmaznak, amelyek a különbségekre utalnak.

A középkorban az oklevelek az érdekérvényesítés kiemelkedően fontos írásbeli területét jelentették, ezért egyáltalán nem ritkák bennük az olyan utalások, amelyek a névadásra közvetlenül vagy közvetetten utalnak. A korabeli névadási helyzetekről a legtöbb ismeretet kétségkívül a személyekről elnevezett településnevek kapcsán találjuk a forrásokban, ami már önmagában is azt jelezheti, hogy az egyéni érdekek érvényesülését, a tudatosságot itt láthatjuk talán legerősebben megnyilvánulni a nevek létrehozásában. A kérdés megítélésében figyelembe kell venni, hogy a honfoglalást követően a Kárpát-medencében a birtokviszonyok fokozatos, tulajdonképpen évszázadokig tartó kialakulása és megszilárdulása olyan körülmények között ment végbe, amely a szóbeli és az írásbeli kultúra határán állt. A szóbeliség körülményei között a birtoklás kifejezésének fontos eszköze lehetett maga a megnevezés is, amely egy nyelvhasználói csoport számára a mindennapi kommunikatív helyzetek sorában megjelenően hosszú ideig verbálisan is fenntarthatta személy és hely összetartozásának tudatát. GYÖRFFY GYÖRGY pendítette meg azt a gondolatot (1972: 286), hogy valamely javadalom neve önmagában is a birtoklás jogcíme lehetett. KRISTÓ kritikája, amely szerint a név birtokjogot nem igazolhat (1976: 17–8), igaz lehet az oklevelezés rendszeressé válásának időszakára, de az azt megelőző időkre vonatkozóan nem vethető el GYÖRFFY elképzelése sem. E névadási forma fontosságát a honfoglalást követően a legrégebbi okleveleinkben fennmaradt feltűnően sok személynévi eredetű településnév is mutatja.

Arra vonatkozóan is számos adatot ismerünk, hogy a tulajdonjog változása a helynevek módosulását is előidézheti. E változások kommunikációs okokkal nem magyarázhatók, hiszen a tulajdonnév alapfunkciójához kötődő azonosítást a korábbi név is maradéktalanul elvégezte volna. A kommunikáció szempontjából a névváltozás többnyire nem kívánatos, hiszen leginkább kommunikációs bizonytalanságot, rosszabb esetben zavart okoz. Azt, hogy az új névforma létrehozásával a névadó gyakran még a kommunikáció átmeneti zavarait is vállalja, leginkább az magyarázhatja, hogy a névadónak nyomós okai vannak a névváltoztatásra, érdekei fűződnek az új név létrehozásához és használatbavételéhez. A településnevek változékonyságát a korábbi szakirodalom többnyire a kiforratlanságukkal magyarázta. Ezzel szemben én úgy vélem, hogy e jelenség sokkal inkább a névadás tudatosságának egyik jeleként értékelhető.

A névnek a tulajdonviszonyok kifejezésében játszott szerepe mutatkozik meg az olyan különleges esetekben is, amelyek a településnevekkel való manipulációra utalnak. GYÖRFFY GYÖRGY Bot ispán Bodrog vármegyei birtokszerzési akcióinak részeként olyan példákat is bemutat, amelyek azt jelzik, hogy a név viselője birtokgyarapításait településnevek megváltoztatása révén is megpróbálta előmozdítani (1963: 726). Az efféle ügyek sorát – ha nem is túl nagy számban – tovább lehetne gyarapítani.

Közvetett módon a névadás tudatosságára utalnak az elbeszélő kútfőkben, elsősorban Anonymus gesztájában gyakran előjövő névadási esetek is: az egyik legjellemzőbb ilyen híradás Csanád várának új elnevezése a régebbi Ajtony vára megnevezés helyett. Az efféle példák egyúttal azt is sejtetik, hogy az új név nem feltétlenül a környezet nyelvi reakcióját tükrözi, hanem tudatos, személyhez köthető névadási aktus is állhatott mögötte.

De legalább ennyire beszédesek a mi szempontunkból Anonymus koholt személynevei is, amelyek azt mutatják, hogy a személynév és a helynév kapcsolata, névadási modellje, valamint birtoklást kifejező ereje a települések elnevezésében Anonymus korában is élő gyakorlat volt. Azt, hogy a névmagyarázatokban Anonymus saját kora névadási gyakorlatát vetítette vissza a honfoglalás korára, eddig is többen felvetették. Könnyen elképzelhető azonban az is, hogy a névadás névszociológiai helyzetét ugyanígy a maga korának gyakorlata alapján képzelte el, s ennek fényében értékelendő, hogy híradása egyéni névadási esetekre is utal.

A települések névadóinak a szakirodalom leginkább az elnevezett helység környezetének lakóit tekinti. KRISTÓ GYULA azonban már régebben rámutatott arra, hogy a 10–11. században a gyér népsűrűség és a települések nagyobb fokú zártsága miatt a névadó környezetnek eleve jóval kisebb szerepét tételezhetjük fel (1976: 9). KRISTÓ véleménye rávilágít arra, hogy a településnév-adás névszociológiai helyzetének megítélésében a településtörténeti vonatkozások semmiképpen nem hagyhatók figyelmen kívül.

A fentiekben azt próbáltam bizonyítani, hogy a tudatos névadói tevékenység az Árpád-korban jóval általánosabb lehetett, mint ahogyan ezt általában a szakirodalom értékeli. Ebből természetszerűen az is következik, hogy a névadásban a kérdéses települések lakóinak vagy valamely meghatározó lakosának, tulajdonosának stb. névadó szerepét kell előtérbe állítanunk. A legnagyobb valószínűséggel ezt a személynévi eredetű helynevek esetében tehetjük föl, de nehéz elképzelni azt is, hogy például a patrocíniumi nevek a környező lakosság teremtményei lennének. A belső névadás lehetősége minden olyan település esetében fokozottan előtérbe kerül, amelynek a neve a település belső viszonyaira utal. Nemigen magyarázhatók a környezet névadásával az olyan azonos településnevek sem, amelyek egymáshoz feltűnően közel, néhány kilométeres körzeten belül helyezkednek el. A környező lakosság mint névadó legnagyobb valószínűséggel a természeti nevekből (például víznevekből, növényzeti nevekből) alakult településnevek körében jöhet szóba. A különféle településnév-típusok tehát névszociológiai szempontból is különbségeket mutatnak, ezért nyelvi-etnikai azonosító szerepüket sem szemlélhetjük differenciálatlanul.

7. Előadásomban a régi helynevek névszociológiai kérdéseinek néhány problémáját tudtam csupán felvillantani. E szempontok következetes érvényesítése a történeti névtani vizsgálatokban a jövő feladata lesz. Ennek eredményei azonban bizonyára sok, eddig biztosnak vett ismeretben meg fogják ingatni a hitünket, PESTY FRIGYES egykori szavaival élve: a kutató „sok illusióról kénytelen leend lemondani" (1878: 61). Ám ez csak azt jelenti, hogy a továbbiakban – ahogyan BENKŐ LORÁND más összefüggésben megfogalmazta (1980: 93) – a biztos illúziók helyett a bizonytalanabb realitásokkal nézhetünk szembe.

Irodalom

BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei.* Budapest.
BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Budapest.
BENKŐ LORÁND 2002. *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről.* Budapest.
GYÖRFFY GYÖRGY 1972. Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez. *Történelmi Szemle* 261–320.
HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.
HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002.* Debrecen.
HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek szórványainak nyelvi hátteréről. In: *Helynévtörténeti tanulmányok* 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen.
KIVINIEMI, EERO 1978. Paikannimistö systeeminä. In: *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria.* Szerk. KIVINIEMI, EERO. Helsinki.
KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 1–3. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Budapest. 2: 365–472.
KRISTÓ GYULA 1976. *Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához.* Szeged.
KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 3–44.
PESTY FRIGYES 1878. *A helynevek és a történelem.* Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN

ISTVÁN HOFFMANN, **On people after whom old settlements of Hungary were named**

The present study examines the name-sociology of place-names and generic words with localizing functions preserved in the written records of the Early Old Hungarian period. The starting-point of the discussion is that many of these language items can be observed as language imprints of the charter drafters, and the rest of the names do not describe the language situation of the local population equally well either. The linguistic characteristics of the names allow us to judge about the time of occurrence and cast light only rarely on the time of birth. Etymology can bind most names to a language; this fact, however, gives no opportunity to draw direct conclusions about the ethnic group. It appears that there is an important difference between natural names (names of bodies of water, micronames) and names of human establishments (e.g. settlements) with respect to the situation of naming. Regarding the former ones, the act of naming can less be blamed on a given person, and the users of these names could be fewer. The changeability of settlement-names, the frequency of settlements with more than one name, the references of the historical sources emphasize the presence of greater consciousness on the part of the namers, still even different types of settlement-names can display different name-sociology.